

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXIX

Уређивачки одбор:

др *Даринка Горјан-Премк*, др *Ирена Грицак*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*,
др *Радослав Кайичић*, *Блаже Конески*, др *Тине Лофар*, др *Александар Младеновић*,
др *Асим Пецо*, др *Михајл Пешикан*, др *Живојин Ситанојчић*, др *Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1983

SISTEM ZAMJENIČKIH OBLIKA U RAMSKOM GOVORU

A. Uvodne napomene

0. Pod zamjenicama se podrazumijevaju morfološki različito tvorene riječi koje imaju zajedničku funkciju da ne označavaju, kao ostale autosemantičke riječi, pojave stvarnosti, već u komunikativnoj situaciji vrše funkciju opšteg „predstavnik” ranije ili kasnije pomenute „Nomina”. U rečenici „Dite je dobilo dvj jăbuke da *mu* lăknē” — leksema „dite” iz polaznog oblika A [\rightarrow dite] preobličena je u dolazni oblik B [\rightarrow mu]. Član b-skupa je dakle „slika” (odraz) članova a-skupa¹. Skupovi A i B nemaju, međutim, strogo fiksiran slijed: „slika” se u govornom nizu može naći i u poziciji prethodnika: „Oni ga izvedošē”; „Kđ je kŭcō?”. Polazni oblik i slika su logički uslovljeni: autosemantičke lekseme su preduslov za postojanje zamjenica.

1. Morfološki znak zamjenica jeste njihova deklinabilnost. To ih odvaja od priloga (tamo, ovdje, kuda i sl.), sa kojima imaju zajedničku semantiku: „On je bĭjo u Mostăru”. „Tămo su ga prigledali”.

2. Morfološko-semantičke osobenosti grupišu zamjenice u podskupove prema tome kako one obavljaju funkciju opšteg ekvivalenta u dijaloškoj ili u „ukaznoj” komunikativnoj situaciji. Te podskupove čine elementi uvršteni po tradiciji, a ne baš „na osnovu jasnih odredaba”². Lične zamjenice, npr., „označavju lica (rjeđe stvari) — dakle, u krajnjoj analizi, isto su što i imenice”³. To su, u stvari, znakovi koji ništa ne zamjenjuju, već upućuju na aktuelnu govornu situaciju.

3. Upravo zbog ovog specifičnog statusa u jeziku uopšte, a posebno sa morfološko-semantičkog stanovišta, sistem zamjenica u pojedinim govornim idiomima unutar istog dijalekta, narječja ili dijasistema može imati izrazitih

¹ Z. Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta. Dijakronijska rasprava*, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb, 1972, str. 151.

² Junković, *op. cit.*, 152.

³ P. Ivić, *O deklinacionim oblicima u srpskohrvatskim dijalektima*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, IV, 1959, str. 213.

specifičnosti u odnosu na druge idiome. U ovom se radu želi ukazati na zamjeničke oblike *ramskog govora*⁴ u okviru mladeg ikavskog dijalekta i šire.

B. Lične zamjenice

4. Sistem ličnih zamjenica 1. i 2. lica je sljedeći:

Pad.	Singular		Plural		
	1. LICE	2. LICE morf.	1. LICE	2. LICE	morf.
N	jā	tī - Ø	mī	vī	-[i]
G	mène, me menékā	tèbe, te -[e] tebékā + ka	nās, nas nāskē	vās, vas	-[as]
D	mèni, mi	tèbi, ti -[i]	nāma, nam	vāma, vam	-[am(a)]
A	mène, me menékā	tèbe, te -[e] tebékā + ka	nās, nas nāskē	vās, vas	-[as]
I	mnôm/mlôm	tôbôm -[om]	nāma	vāma	-[ama]
L	mèni	tèbi -[i]	nāma nam	vāma vam	-[ama]

Neke potvrde:

— *jā mōrām nū* (Pa), *tī sīdi* (Pa), *ū nās* (Vš), *nāj mi* je dājē (Kl), *tèbi* (Kp), *zā me* (Šć), *došli su vam* cīni dāni (Sl), *kod menékā* (Pr) svijū *vās* (Pr), *dò tebe* (Šć), *ubi te* ko zeca (Lu).

Odluke ovog sistema su sljedeće:

- akcenatska ujednačenost: dosljedno je [ˈ] u *men-* i *teb-*, te isto tako njegovo dosljedno prenošenje na proklitiku;
- prisustvo kraćih formi u DL za 1. lice pl i u L za 2 sg;
- odsustvo lika *mnome*;
- visoka frekvencija enklitičkih formi;
- nezatna prisutnost partikula.

⁴ Rama je kraj u slivu rijeke Rame i oko gornjeg i donjeg toka Doljanke. To je izrazita teritorijalna cjelina uklještena između Bosne i Hercegovine. Njene su oblasti Gornja Rama, Srednja Rama (Uzdolska Župa), Donja Rama i Doljani. Stanovnici su hrvatske i muslimanske nacionalnosti. Području pripada 58 naselja sa oko 20600 žitelja (1971). Up. M. S. Filipović, *Rama u Bosni*, Srpski etnografski zbornik, LXIX, 1955, 1–228; M. Okuka, *Dosadašnje proučavanje ramskog govora*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knj. IX–X (1976–1980), str. 143. O ramskom govoru u okviru drugih idioma uporedi P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band. Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*, S-Gravenhage, 1958, str. 194; M. Okuka, *O govoru Rame*, Doktorska disertacija u Rukopisu, Sarajevo, 1978, 1–328+45.

U radu se navode sljedeće kratice mjesta: Dv (Donja Vas), Dš (Donji Višnjane), Du (Duge), Gm (Gmići), Kp (Kovačevo Polje), Lu (Lug), Pr (Prozor), Šć (Šćipe), Iv (Ivanke), Or (Orošac), Ru (Rumboci), Sl (Slatina), Ku (Kučane), Pa (Paroš), Kle (Klek), Tr (Triščani), Li (Lizoperci), Us (Ustirama), Uz (Uzdol), Do (Doljani), Za (Zahum).

U Rami su nepoznate forme *nami*, *vami* pa se po sistemu oblika ličnih zamjenica za 1. i 2. lice umnogome njen govor podudara sa istočnohercegovačkim i srednjobosanskim govorima.⁵

4.1. Polazeći od odnosa između ortotoničkih i enklitičkih formi zamjenica kao osnovnog kriterija za određivanje strukturalnog tipa ovog govora u sklopu drugih idioma, možemo zaključiti da on spada u grupu zapadnih štokavskih govora, gdje nalazimo „tri serije oblika: pune, enklitičke i specijalnu seriju kraćih formi za akuzativ uz predloge”, odnosno u one govore u kojima *me*, *te* i *se* u pomenutoj vezi nisu „prave enklitike: *zá me* se svodi na *zá mē*, tako da je tu *me* enklitika samo u onom smislu u kojem je to oblik *kuću* u *zá kuću*.”⁶

5. Oblici ličnih zamjenica 3. lica su raznoliki. U cjelini uzeto, oni su uslovljeni dvjema fonološkim promjenama: a) *h* → *θ* i b) *ñ* → *nʹ*. Dok se prva odnosi na obje grupe govornika, druga je svojina samo Muslimana iz Prozora. Uzmemo li semantemu kao distinktivan kriterij, onda možemo govoriti o dva potkoda u zajedničkom kodu — sistemu ličnih zamjenica 3. lica u ramskom govoru. Odnos je „*onʹ*—,*ñ*” ≠ „*onʹ*—,*n*—”. Na osnovu toga kriterija, u prvu grupu spadaju svi Hrvati i većina Muslimana, u drugu grupu Muslimani *Prozora*. Uzmemo li, pak, razlike u morfemama kao kriterij za podjelu govornika, onda se u istoj skupini nalaze svi Muslimani, a u drugoj Hrvati. I u jednom i u drugom slučaju, međutim, obličke su nepodudarnosti između ove dvije skupine vezane samo za neke kategorije, a sistem tvorbe je inače isti. (Kod Muslimana se pojavljuju forme i sa *h* i bez *h*). Navodim cijelu paradigmu:

N	òn/òn, òno	òna	N	òni, òna, òne
G	ñègà, ⁽⁻⁾ ga	ñē	G—A	1) ñíhā, ñíjā, ñíā; 2) ñíhū, ñíjū, ñíū; 3) ñéjū; 4) ñû (samo A); 5) i, hí, hín
D	ñèmu, mu	ñòj, jcj ñójzi, [ñòm jòm]	D	ñíma, im, hím
A	ñèga, ñèg ñga, ñ	ñú, je	I	ñíma
I	ñítm, ñíme	ñòm, ñóme	L	ñíma, ñma
L	ñèmu	ñòj, ñójzi, ñòjzi [ñòm]		

⁵ Ove su forme inače poznate u sjeverozapadnoj Bosni (up. M. Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Wien, 1907, 186), na Zmijanju (D. Petrović, *O govoru Zmijanja*, Matica srpska (Poseban otisak iz Zbornika za filologiju i lingvistiku, XV/1—2, 1973, 105), u Imotskoj krajini i Bekiji (M. Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Djela XLI, knj. 26, Akademija nauka i umjetnosti, Sarajevo, 1971, 120), u govoru hercegovačkih Muslimana (A. Peco, *Jekavske oaze u zapadnoj Hercegovini*, Južnoslovenski filolog, XXVII, Beograd, 1967, 305), u govoru Livna (Đ. Čustović, *Narodni govor stanovništva Livanjskog polja*, Poseban otisak iz Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s., XV—XVI, 1960—1961, 29), Ljubuškog (moje bilj.), u Ninu (Lj. Maštrović, *Ninski govor*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. II, 1953, 107) i u Lici (B. Lastavica, *Korenički govor*, Nastavni vjesnik, XIV, 1905—1906, str. 95, 111).

⁶ P. Ivić, *O deklinacionim oblicima . . .*, str. 213—214.

⁷ M. Okuka, *O govoru Rame*, 102—110.

5.1. Značajke singularskih formi su sljedeće:

a) Postoje oba silazna akcenta u Nsg m. r.: *òn* se mène (Šć), *òn* je blijò sò tím (Kl). Forma sa [˘] je i jedina u Donjoj Rami, dok su u ostalim mjestima obje prisutne.

b) Bogatstvo je akuzativnih formi m. r. i specifična je njihova distribucija u odnosu na druge idiome. Najstabilniji je oblik *n̂gā*, zasvjedočen s produženim vokalom i u istočnohercegovačkom⁸ i bekijskom govoru.⁹ Oblik *n̂g* samo je sa [˘], nasuprot sarajevskom¹⁰ i bekijskom¹¹ govoru, gdje nalazimo i *n̂g*. I na kraju, lik *nga* zabilježen je u istočnom i južnom dijelu Rame: *ú nga* (Uz, Tr), *zá nga* (Uz). Sasvim je običan u Pivi i Drobnojaku¹², staroj Hercegovini¹³, u govoru Bioske kod Užica,¹⁴ kod Muslimana zapadne Bosne¹⁵ i na Zmijanju¹⁶, a nepoznat je u susjednom mostarskom govoru, u govoru srednje Bosne i sarajevske regije.¹⁷

c) Što se tiče distribucije punoga i enklitičnog oblika, treba naglasiti da je, prvo, daleko veća frekvencija punoga i, drugo, da se vrši dosljedno pomjeranje akcenta.

d) Neznatno je prisutno pokretno *e* u I m. i ž. roda: *š útme* (Šć), *š nóme* (Dv, Ru).

e) Frekvencija formi sa partikulom *-zi* takođe nema širi domašaj: *nójzi* je tò dāto (Pa), *nójzi* govorim (Sl).

f) Enklitika *n̂ma* pojavljuje se uz prijedloge *u* i *među*: *ú n̂ma* (Do, He, Šć), *među n̂ma* n̂hā dvā (Sl), *među n̂ma* òni jádo (Pa).

g) Oblik *ju* je nepoznat¹⁸.

h) Likovi u zagradama (*n̂òm* i *jòm*) sreću se u južnoj i jugoistočnoj Rami kod Muslimana: *štā jòm* bi (Li), i *n̂òm* nije bilo pò voji (Ku) (gdje je morfema -om uopštena kao i kod pridjeva)¹⁹.

⁸ A. Peco, *Govor istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, XIV, Beograd, 1964, 133.

⁹ M. Šimundić, *op. cit.*, 120.

¹⁰ Đ. Šurmin, *Osobine današnjega sarajevskog govora*, Rad JAZU, CXXI (XLII), 1895, 220.

¹¹ M. Šimundić, *op. cit.*, 120.

¹² J. Vuković, *Govor Pive i Drobnjaka*, Južnoslovenski filolog, XVII, Beograd, 1938 – 1939, 58–59.

¹³ D. Vušović, *Dijalekat Istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, III, Beograd, 1927, 55.

¹⁴ P. Ivić, *Izveštaj o dijalektološkoj ekskurziji po užoj Srbiji oktobra 1959*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. IV, 1959, 339.

¹⁵ D. Petrović, *Prilog proučavanju muslimanskih govora zapadne Bosne*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, XIII/1, 1970, 345.

¹⁶ D. Petrović, *O govoru Zmijanja*, 105–105.

¹⁷ M. Milas, *Današnji mostarski dijalekat*, Rad JAZU, 153, Zagreb, 1903, 66; Đ. Šurmin, *op. cit.*, 202.

¹⁸ Isto je i u mostarskoj (Milas, *op. cit.*, 66), imotsko-bekijskoj (Šimundić, *op. cit.*, 120), zadraskoj (Maštrović, *op. cit.*, 107), istarskoj (J. Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata u Istri*, Srpski dijalektološki zbornik, IX, 1940, 108), pivsko-drobnjačkoj (Vuković, *op. cit.*, 59) i istočnohercegovačkoj (Peco, *op. cit.*, 134) govornoj zoni. U Fojnici se javlja jedino uz „glagol. oblik je” (D. Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice*, Rukopis u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 155).

¹⁹ M. Okuka, *O govoru Rame*, 259.

5.2. Bogatstvo pluralskih oblika — starijih i novijih, izvornih i kontaminiranih — nalazimo u GA. Evo nešto potvrda:

a) *i*: *tàkō ī nàvelo* (Sl), *imā ī priko dváes* (Sl), *ěto ī kūći* (Kl), *òndā ī je* (Iv), *bílo ī ćūdo* (Pr);

b) *hī (nā)*: *ěno hī* (Kl), da *hin* *vidiš* (Lu), *nějma hin* (Pr), *ěvo hīnā* (Pr), *imā hī* (Du);

c) *nīhū, nīū, nījū*: *mōrām nīū* (Iv), *tāmo òn nīhū ćūvā* (Vš), *jā b' nīhū dŕžō* (Vš), *izā nīū* (Pr), *imā nīū* (Pa), *kòd nīū* (Šć), *ū nīhū* (Du); *mī nījū òsam batajúnā* (Sl), *kòd nījū* (Pa), *zbòg nējū* (Iv), *ū nījū* (Kl), *nījū trī* (Vš), *i nējū trī* (Iv);

d) *nīhā, nīā, nījā*: *nīā dvā* (Šć), *bògu se mòli zà nīā* (Iv), *nīhā probúdi* (Sl), *dò nīhā* (Pr), *međū nīā* (Or), *nīhā dvā* (Sl), *nīhā trī* (Vš), *nījā* (Ru), *ěvo nījā* (Or), *zarād nīhā* (Du);

e) *nū*: *ěvo nū* (Dv), *nū trōje* (Iv), *nū pítat* (Dv), *bílo je nū* (Tr)²⁰.

Kod Muslimana je najfrekventniji lik *nīhā*, a zatim slijede *nīhū*, *nījū* i *nījā*. Kod Hrvata je ovakav redosljed: *nījā*, *nīā*, *nījū*, *nīū*. Lik *nīhā* je kod njih vrlo rijedak (potvrda imam uglavnom iz Prozora). Sve ostale varijante se čuju kod obje grupe govornika podjednako²¹.

5.3. Pogledajmo sada pojedinačno neke specifične oblike:

a) Brozović misli da je *hin* nastalo metatezom: „*nīh* > **hīn* > *hin*“, gdje je neobičnije *n* zamijenjeno uobičajenim *n*“, a prema „*nīha* s *a* iz genitiva dobili smo onda i *hina*“²². Mislim da je pogrešno poći od oblika *nīh*. Takođe ne treba razdvajati *hin*: i *hina*. U osnovi je ovdje, u stvari, enklitika *ih*, odnosno *hi*, a ovo *-na* je partikula (up. *tūjenā*, *vódenā* i sl.). Na to nas upućuje i demonstrativni karakter zamjenice, koja sa prilozima ima istu semantiku.²³

b) I u objašnjenju oblika *nīhā* ne treba, čini se, tražiti analogiju „prema imenicama“, kako to čini Brozović²⁴, nego opet ostati kod skupine pokaznih zamjenica (up. *iđgā* i sl.). *Nīhā* je ekvivalent čitavom imeničkom skupu, amalgam koji ukazuje na više drugih lica. Momenat ukazivanja ovdje uključuje morfeme u odnose slaganja, upravljanja.

c) Forme *nīhū* (*nīū*), *nīhā* (*nījā*), *nījū*, *nējū* i *nū* — odražavaju vrlo složen dubletni odnos plurala i duala. *Nējū* je dualski oblik koji se nije zadržao u sintagmama koje sadrže broj dva: *i nējū trī* (Iv), *ū nējū pětero* (Šć). Isto se to dogodilo i sa dualskim *nū*, koje je i svojevrsni kuriozitet: vezalo se, izgleda, za sintagme koje sadrže broj *tri*: *ěvo nū trōje* (Dv), *nū trī trěć* (Pr). Kažem izgleda, jer je ponekad (mada vrlo rijetko) i ekvivalent „više lica“: *nū pítat* (Dv). Forma *nīhū* (*nīū*) nastala je kontaminacijom dualskog *nū* i pluralskog *nīh*. Kod *nījā* imamo fonetsku varijaciju; *-a* je imenička morfema Gpl.

²⁰ Prva je na inovacije u oblicima zamjenica ukazala D. Ignjatović 1957. u svom izvješću o govorima Dalmacije i Rame (Glasnik SAN, VIII, sv. 2, 1957, 187). Ona je, međutim, registrovala samo oblik *nījā* kod Hrvata.

²¹ Muslimani u Prozoru i okolini koji ne znaju za fonemu *n* imaju iste forme u singularu kao i ostali govornici (samo je, naravno, *n* mj. *n*), a u pluralu ne znaju za oblike *nījū* i *nū*.

²² D. Brozović, *op. cit.*, 156.

²³ Z. Junković, *op. cit.*, 107.

²⁴ D. Brozović, *op. cit.*, 156.

5.4. Међусобni odnos ovih zamjenica mogao bi se predstaviti ovako:

$$\begin{array}{l} \text{a) } \dot{n}ihu \leftarrow \left\{ \begin{array}{l} \dot{n}u \\ \dot{n}ih \\ \dot{n}eju \end{array} \right\} \rightarrow \dot{n}iju \\ \\ \text{b) } \dot{n}ija \leftarrow \left\{ \begin{array}{l} \dot{n}iha \\ (\dot{n}ia) \\ \dot{n}iju \end{array} \right\} \end{array}$$

5.5. Već je rečeno (t. 5.2.) da su forme *ñjā* i *ñjū* najfrekventnije kod Hrvata, a *ñhā* i *ñjū* kod Muslimana. To znači da u današnjem ramskom govoru dominiraju kontaminirane forme ovih zamjenica i da postoji tzv. dubletni odnos na obje strane, ali bitno drukčiji.

5.6. Ramski govor se odlikuje na samo raznovrsnošću pluralskih oblika ovih zamjenica nego i raznovrsnošću inovacionih oblika koji mu određuju posebno mjesto u sklopu drugih govornih idioma. Govori Imotske krajine i Bekije imaju uglavnom izjednačene padeže: *niman*, *nimol*, *ni*, *nizi* i *nizin* — sa izuzetkom enklitike *ne*²⁵ koja u Rami ne postoji, a koja je registrovana i u Duvnu²⁶, Mostaru²⁷, Tolisi²⁸, južno od Krivaje²⁹, Posavini³⁰ i mjestimično u istočnoj Hercegovini (Dabar i Biograd)³¹. Livanjski Muslimani znaju i za *ñihu*.³² Za sarajevski govor Šurmin kaže: „Akuzativ pl. od *on* govore Muhamedanci naj običnije *hi*; ali se mnogo čuje i *hin*, a naj ređe *ih*. Grčkoistočnjaci i katolici govore obično *i(h)*. Rado se dodaju obliku *njih* još *-ke*, te se čuje (osobito od muham.) *njihkē*, kao što i *vāškē*, ali se govori *ñjhā*“³³. Sâm sam na sarajevskoj Širokači slušao *ñhū*. Sarajevski i ramski govor imaju, dakle, dosta zajedničkih oblika, pogotovo enklitičkih. Podudarnost pak livanjskoga i ramskog govora jeste u upotrebi forme *ñhū*.

Dosta paralela nalazimo u srednjobosanskim i zapadnobosanskim govorima. U dolini Fojnice egzistiraju: *i*, *ni(ha)*, *hin* i *hina*³⁴, u muslimanskim govorima zapadne Bosne *ñhā* i *ñjū*³⁵, kao i u govoru kladanjskih Srba³⁶. Tu

²⁵ M. Šimundić, *op. cit.*, 120.

²⁶ S. Marković, *Jezik Ivana Ančića (bosanskog pisca XVII veka)*, Srpski dijalektološki zbornik, XIII, Beograd, 1958, 104.

²⁷ M. Milas, *op. cit.*, 66.

²⁸ M. Rešetar, *op. cit.*, 186.

²⁹ D. Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 2, Zagreb, 1966, 153.

³⁰ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, 197, Zagreb, 1913, 32.

³¹ A. Peco, *Govor istočne Hercegovine*, 135.

³² Đ. Čustović, *op. cit.*, 107.

³³ Đ. Šurmin, *op. cit.*, 202.

³⁴ D. Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice*, 155.

³⁵ D. Petrović, *Prilog proučavanju muslimanskih govora zapadne Bosne*, 345.

³⁶ S. N. Remetić, *Fonetske i morfološke karakteristike govora Srba u Kladnju i okolini*, Prilozi proučavanju jezika, 6, Novi Sad, 1970, 127.

se donekle priključuje i vareški govor koji zna za *nā*, ali se po enklitičkim formama (ji, in, ina, jim, im) nešto udaljuje od ramskoga.³⁷

C. Pokazne zamjenice

6. Pokazne zamjenice u Nsg masc. u ovom govoru glase: *ōvi*, *ōvi*, (*ōvāj*, *ōvāj*), *tāj*, *tā*, *ōtī*, *ōnī*, *ōnī* (*ni*), *nōnī* (*ōnāj*, *ōnāj*): *tēš* je *ōvi* sād (Du), imā *ōvi* māli (Sl), *ōvi* drinov zāvōrañ (Kp), *ōvi* stāri brāt (Gm), *ōvāj* ōvde (Pr), *ōvāj* tāmo (Ru), *ōvāj*, ōvde (So), jēl živ *ōvāj*, jēl živ *ōnāj* (Gm), *tāj* nēj mā (Du), *tāj* pāša (Dv), *tāj* i *tāj* (Lu), *tā* dēčkī (Pr), *tā* mužkić (Kr), *tā* nājstāri (Pr), *ōtī* nōs (Kl), *ūz oti* rāt (Iv), *ōnī* čekā (Ru), *ōnī* sēpet (Du), *ōnī* tāmo (Du), *ōnī* stōmāk (Kp), *ōnī* dīvēr (Kp), *ōnī* kamijōn (Kć), *ōnī* ōblāk (Ku), *ōnī* hōče ū ploču, *ōnī* ū čāvo (Us), *ōnī* Dēvdan (Pa), *ōnī* jádo (Pr), *ōnī* će Vlā (Ru), *nōnī* (Ku), *nōnī* (Šć), *nōnī* malićan (Kr), *kāžē* *ōnāj* (Pa), *ōnāj* nāma (Du), jēl živ *ōnāj* (Gm).

6.1. Na prvi pogled sistem pokaznih zamjenica može izgledati disharmoničan: najfrekventniji su, naime, oblici: *ovi*, *taj* i *oni*. Međutim, harmoničnost se postiže: a) ukidanjem opozicije kod morfa *ov-*, *on-* ≠ *t-* stvaranjem morfa *ot-*; b) uvođenjem morfeme *-aj* za druge dvije zamjenice (*ov-*, *on-*). Umjesto koleracije *ovi* — *taj* — *oni*, stvoren je uređen skup:

ovi	oti	oni
ovaj	taj	onaj

Izvan ovoga je lik *tā* i *nōnī*. *Ta* je registrovan kod Hrvata koji su, vjerovatno, porijeklom iz Hercegovine. Oblik je sasvim marginalan u govoru jer sam kod istih govornika bilježio i *ōtī*. *Nōnī* je leksička varijacija prema *ōnī*.

6.2. Oblici *ovaj* i *onaj* služe i za upućivanje na dvije specifične komunikativne situacije. Prvo, kad se nešto posebno naglašava: *ōvāj* ōvde; jē l živ *ōvāj*, jē l živ *ōnāj*. Drugo, kao poštapalica, u pauzi za prelaz na novi iskaz: *ōn* je, *ōvāj*, ōvde došō (Pr); ēto, *ōnāj*, Šimo će vam kázat (Ru). U ovom drugom slučaju često su i oblici *ōvi*, *ōnī*.

7. Nsg neutra glasi: *ōvō*, *ōnō*, *tō/ōtō*, a feminina: *tā* i *ōtā*: *tō* je svē (Us), dovlāci *ōvō*, dovlāci *ōnō* (Pr), *ōtō* je se (Kl), *tā* cūra (Lu).

8.1. U GASg masc. i neutra pojavljuje se gotovo redovno pokretno *a*: s *ōvogā* kōna (Us), *ōtogā* (Du), *ōnogā* (Pr). Malobrojni primjeri bez pokretnoga *a* vezani su za situaciju koja se posebno naglašava: *ōvōg* rata (Kp) i sl.

9. DLsg završava se na:

- u: hāj *tōmu* i *tomū* (Vš), *ōvomū* nāšēmu (Pa), *ōnomu* (Šć), ū *tomu* (Za, Vš, Pa, Šć, Kl), *ōnomu* (Du);
- e: *tōmē* (Pa), jā ò *tomē* (Šć), *ōnomē* (Šć);
- ø: *ōnom* (Pr), vrlo rijetko.

³⁷ M. Žuljić, *Današnji vareški dijalekat*, Školski vjesnik, 1908, 459.

10. U govoru Muslimana na jugu i jugoistoku Rame uopštena je morfema *-om* u DILsg: *ù tòm nàšòm kùći* (Li). To se uopštavanje odnosi na sve zamjenice (up. t. 17.1.) i na pridjeve³⁸.

11. Npl masc. glasi: *tđji*, *đti* i *đtojī*, a feminina: *tđjē* i *đtē*.

12. Morfeme u Gpl su: a) *-iju*: *đvijū dānā* (Pr), *tījū kōmitā* (Kl), *kō tijū* (Za, Pr), *đtijū* (He), *tđjū* (Iv); b) *-ije* (sporadično): *tđije* (Tr), *đvije* (Pr).

13. U DILpl preovladavaju forme sa pokretnim vokalom: *đnima* sělina (Kl), svĳma *đnima* nārodima (He), *đvima* trōma (Du), *pò tima* (Ku), prama *đnima* (Šć).

14. Sigurnije paralele prema susjednim govorima nije moguće dati, budući da su oni nedovoljno ispitani i da se poneki navodi dijalektologa moraju primiti s rezervom. Ovo se naročito odnosi na zapadnohercegovačke i na bosanske govore. Šurmin konstatuje da se u sarajevskom govoru „radije govore” *đvi*, *đni*, *tī*³⁹, ostavljajući nas u dilemi kakva je distribucija likova *ovaj*, *taj*, *onaj*. Dok Šurmin nije sasvim precizan, dotle je M. Žuljić kategoričan kad kaže da su u Varešu samo *đvi*, *đni* i *tī*⁴⁰. D. Brozović za Fojnicu navodi „redovno” *đvi*, *đni* i samo je „dvaput zabilježio *-aj*”⁴¹. S. Remetić u Kladnju nalazi: „*đvāj* pored *đvi*, *tāj*, pored *đtāj*, *đnāj* pored *đni*”⁴² davši prednost likovima na *-aj*. Za imotsko-bekijski govor M. Šimundić navodi da „ne postoji zam. *onaj*, *ovaj*, *taj* . . . već su ovdje *tī* ili *tē* i u istome značenju *đti*, *tđji* i rijetko *đtojī* . . . , te *đvi* i *đni*”⁴³. Iz ovoga se, međutim, ne vidi da li se radi samo o oblicima singulara. Za mostarski govor M. Milas bilježi *tā*, *tāj* (rijetko), *đvā*, *đvāj*, *đvi* i *đni*.⁴⁴

Na području stare Hercegovine, po Vušoviću⁴⁵, dosljedno je *ovi*, *oni* i *ta*. A. Peco u istočnoj Hercegovini nalazi *đvāj* (*đvāj*), *tāj*, *đnāj* (*đnāj*), *đvi* (*đvi*), *tā*, *đni* (*đni*), ali ne ukazuje na njihovu teritorijalnu raspoređenost. Ako je pak mjerilo broj primjera koji su navedeni, onda preovladavaju oblici *ovi* i *oni*.⁴⁶ Ramski govor ima dosta sličnosti u Nsg sa istočnohercegovačkim govorima (ne podudaraju se *oti* i *noni*). Međutim, u Npl i u paradigmi postoje između ova dva govora razlike. One se sastoje u sljedećem:

a) u akcenatskoj raznolikosti (što je uslovljeno i prirodom poruke u određenim komunikativnim situacijama);

b) u dominiranju starih morfema u zavisnim padežima u ramskom govoru.

³⁸ M. Okuka, *O govoru Rame*, 259.

³⁹ Đ. Šurmin, *op. cit.*, 202.

⁴⁰ M. Žuljić, *op. cit.*, 496.

⁴¹ D. Brozović, *op. cit.*, 156.

⁴² S. N. Remetić, *op. cit.*, 128.

⁴³ M. Šimundić, *op. cit.*, 121.

⁴⁴ M. Milas, *op. cit.*, 66.

⁴⁵ D. Vušović, *op. cit.*, 55.

⁴⁶ A. Peco, *op. cit.*, 139–140.

D. Upitno-odnosne zamjenice

15. U ramskom je govoru dosljedno *kǝ*: *kǝ* će bit (Pa), *kǝ* vǝruje (Vš), *kǝ* mǝre (Pa, So, Ku, He). GAsg je sa kraćim formama. Imam samo jedan primjer iz Ivanaka: *kǝjǝga* (od *kǝjǝ*). U Dsg postoje oba vokala (-u i -e). Daleko je frekventnija u-forma: *kǝmu* ćeš (Vš), *kǝmu* tǝ (Pr); *nǝjmǝ kǝme* (Šć). Ista je situacija u Lsg koji se ponekad pojavljuje i bez pokretnog vokala: *ǝ kǝm* (Pr), *ǝ kǝm* pričǝš (Dv).

16. Pridjevske upitne zamjenice glase: *ǝi* (*ǝi*), *ǝijǝ* (*ǝijǝ*), *ǝijǝ*, *kǝkǝv* (*kǝkǝi*), *kǝkǝva* (*kǝkǝa*), *kǝkǝvo*; *kǝlik*, *kǝlka* (*kǝlikǝ*), *kǝlko* (*kǝliko*).

E. Prisvojne zamjenice

17. Prisvojne zamj. u ovom govoru su: *mǝj*, *mǝja*, *mǝe*, *tvǝj*, *tvǝja*, *tvǝe* (*tvǝe*); *nǝgovo*, -a, -o, *nǝzin*, -a (*nǝzna*), -o (*nǝzno*); *nǝš*, -a, -e; *vǝš*, -a, -e; *nǝ(h)ov*, -a, -e. Povratno-prisvojne: *svǝj*, *svǝja*, *svǝe* (*svǝe*).

17.1. Ove zamjenice imaju pridjevsku deklinaciju, sa svim njenim karakteristikama. Navodim neke bitnije oblike:

a) U Gsg dominantne su sažete forme, i to sa pokretnim vokalom: *mǝga* (Pr, Pa, Šć), *svǝga* (Iv). Samo jedanput imam: *mǝjǝga* mi Šimǝ (Or).

b) Morfema u DILsg uglavnom je -mu: pǝ *svǝmu* zakonu (Du), i *ǝ tomǝ nǝšǝmu* (Iv), *ǝnomǝ nǝšǝmu* (Pr), *mǝmu* (Šć). Čuje se i: a) *svǝm* Hasǝ (Kp), *mǝm* (Pr, So, Lu); b) *tvǝme* (Pr).

c) Kao i kod pridjeva i pokaznih zamjenica (t. 10.), na jugu i jugoistoku Rame Muslimani imaju uopštenu morfemu -om u DILsg: *nǝšǝm* Hǝsni (Li), *mǝjǝm* Mǝjri (Ku), *k nǝšǝm* kǝći (Li); up i t. 17.1.

d) Morfema u Gpl je -iju: *mǝjijǝ* (Pr), *nǝhovijǝ* (Šć), kod *mǝjijǝ* *ǝvǝcǝ* (Šć), *nǝšijǝ* (Za), *mǝdijǝ* (Vš). Sasvim je rijetko *mǝji* (Ru), a još rjeđe *nǝšije* (Pr).

e) U DILpl morfema je -ima: u *nǝšima* kǝćama (Kl), *svǝjima* (So, Ru), *ǝvima* *tvǝjima* (He). Pojavljuje se i -im: *svǝjim* (Pr), i sporadično, uglavnom u Prozoru, i -ijem: *nǝšijem* (Pr).⁴⁷

F. Zamjenica „svak”

18. Zamjenica *svako* služi kao ekvivalent određenih (ili svih) jedinica. Ona se ponajviše približava tom „opštem predstavniku” pomenutih lica odnosno predmeta.

18.1. U ramskom govoru glasi redovno *svǝk*: *svǝk* je fǝs imǝ (Šć), *svǝk* te gǝni (Sl). Zavisni padježi se pojavljuju sa pokretnim vokalom: *svǝkǝga* (Pa), *svǝkǝmu* (Kl). Rijetko: *svǝkom* (Dv).

⁴⁷ Likovi *moji* majci i *njev*, registrovani u livanjskih Hrvata (Đ. Čustović, *op. cit.*, 96), u Rami su nepoznati.

G. Još neki zamjenički oblici

19. Pokazne zamjenice za kakvoću su: *tàki* (Vš, Sl), *tàkā* (Gm), *vàkē* (Šć), *ovlīki* (Ru), *vlīki*, *vlīkā* (Pr, So, Kl, He), *tōlīki* (Or), *ōvliki* (Sl). Često: *enlīki* (He), *evlīki* (Pr, Kl, Sl).

20. Po obliku neodređenih zamjenica „neko“, „neki“, „nekakav“ Rama se dijeli u dvije zone. Prva koja obuhvata G. Ramu, dobar dio Srednje i Donje Rame ima redovno *nik-*, a istočni i jugoistočni pojas *nek-*. Postoje i prelazi sa *ñik-*, kao i oaze sa standardnim *nek-*:

nik-: *ñiko* (Pa, So, Pr, Or), *ñiko* bōje, *ñiko* gōre (Gm) *ñiko* *ñikomu* (Pa), samo *ñiko* (Šć), *ñikakvi* (Za), *ñiki* pēt, *ñiki* dēset (Pa);

nek-: *ñeko* (Us, Kl, Šć, Kć, Šć), *ñekom* (Šć, He), *ñekā* (Iv), *ñekakva* (Us);

ñik-: *ñiko* (Us, Kl, Kr), *ñikomu* (Kć);

nek-: *neko* (Pr, Ru, Vš).

Govori se *diko* (Tr, Pc, So), *dikoji* (Ku, Sl) *diciji* (Ku), *dikojēg* (Kr), *svāci* (He), *ničī* (Za).

21. Zamjenica *nekakav* pojavljuje se u obliku: *nāki* dōkturi (Kp), *nāki* žinēri (Za), *nekva* (Ru), *nekā* (Šć, Pr), a *svakakav*: *svākakī* (Ru), *svākakā* (Šć). Značajno je da se često zamj. *nikakav* upotrebljava mjesto lika *nijedan*: *nismo* *ñikakvē* gōdinē (He).

22. Zamjenica „sav“ očuvala je opoziciju *vas* ≠ *sv-*: *vās* (Pr, Šć, So, Sl, Kl), *svā* (Kl, Or). Nema promjene *sve* → *svo*: *svē* sēlo (Kl), *svē* lito (Šć).

Sarajevo

Miloš Okuka

Резюме

Милош Окука

СИСТЕМА МЕСТОИМЕННЫХ ФОРМ В РАМСКОМ ГОВОРЕ

В работе рассматривается система местоименных форм в одном из старых икавско-щчакавских говоров западного диалекта. Местоимения группируются на основе коммуникативной функции. Автор, в частности, указывает на сложную систему форм мн. ч. личного местоимения 3-го л., в которой обнаруживает формы былого двойственного ч. и формы с контаминацией, а также на систему указательных местоимений.